

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 947.7:323.28

В. Головченко, д-р політ. наук, проф.,
М. Дорошко, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ГОЛОДОМОР 1932-33 РР. В УКРАЇНІ ЯК ГЕНОЦИД:
ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ

Аналізується місце Голодомору 1932-33 рр. в Україні в історичній і національній пам'яті, як усередині Української держави, так і в діаспорі; з'ясовується значення рівня національної свідомості й патріотизму для успішної розбудови й розвитку модерної державності; окремої уваги надано компаративному аналізу висвітлення трагедії Голодомору в західних засобах масової інформації та на державному рівні; окреслено обставини появи терміну "геноцид" в міжнародно-правовій практиці; розкрито причини звернення політичної й наукової громадськості Заходу до теми голоду в радянській Україні.

Ключові слова: геноцид, голод, діаспора, колективізація, нація, незалежність, репресії.

Постановка проблеми. Україні за радянської доби довелося пережити три масових голоди: у 1921-23 рр., у 1932-33 рр. та в 1946-47 рр. Перший із них не замовчувався ані комуністичною владою, ані офіційною історіографією: його пояснювали післявоєнною розрухою й природними причинами, а держава організувала продовольчу допомогу голодуючим, в т. ч. й міжнародну. Голод 1946-47 р. також не ігнорувався владою, хоча в публікаціях радянського періоду про нього коли й згадували, то зазвичай знов-таки в контексті повоєнної розрухи та посухи.

Голодомор 1932-33 рр. вирізнявся саме тим, що його намагалися приховати вже під час власне трагедії. В історії людства знайдеться небагато аналогів, які за масштабом, жорстокістю, цинізмом методів здійснення й наслідками дорівнювали б трагедії українства. Але міжнародний резонанс цієї катастрофи був приглушений зусиллями західних політиків, журналістів і загалом широких кіл інтелектуалів, орієнтованих на співпрацю з СРСР.

Мета статті – з'ясувати політичні чинники, які зумовили прорив "стіни мовчання" навколо трагедії Голодомору на міжнародному рівні, проаналізувати зусилля керівництва України щодо визнання Голодомору геноцидом української нації й назвати держави, які це зробили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення міжнародно-політичного виміру Голодомору 1932-33 рр. зробили вітчизняні науковці В. Марочко [1], С. Кульчицький [2], [3], А. Кудряченко [4; 5], у низці публікацій цю тему також досліджували автори статті [3; 6; 7]. Окремі аспекти теми стали предметом розгляду й закордонних фахівців [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15]. Але міжнародна кваліфікація Голодомору як геноциду української нації ще недостатньо висвітлена, надто на компаративному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхіття Другої світової війни надовго затьмарили політичну свідомість Заходу, який волів забути голод 1932-33 рр. у радянській Україні, доти перманентну наполегливу роботу української діаспори в США й Канаді з оприлюднення свідчень людей, що пережили цей жах. Можливо, тема голоду в СРСР була дискредитована в очах західних інтелектуалів і політиків тим, що вона стала об'єктом нацистської пропаганди сер. 1930-х рр. і темою "жовтої преси" американського медіамагната В. Херста. Потужний заряд заперечення Голодомору 1932-33 рр., створений спільними зусиллями радянського керівництва та лівих інтелектуалів і політиків Заходу, майже на півстоліття викреслив зазначену проблематику із системних академічних досліджень.

Американсько-канадійський історик українського походження Ф. Сисин навів докладний і вичерпний перелік

причин "непопулярності" теми Голодомору 1932-33 рр. у західній історіографії історії Радянського Союзу й України:

– брак документальних джерел внаслідок закритості радянських архівів;

– низький інтерес західних дослідників до історії України як такої (чи навіть відсутність такого інтересу) та їхня зосередженість на історії СРСР чи, як його зазвичай називали, "Росії";

– наявність очевидної упередженості щодо "українського націоналізму", з яким західні інтелектуали пов'язували не лише спонтанні спроби української діаспори звернути їхню увагу на трагедію Голодомору, а й узагалі будь-які натяки на самостійність України;

– присутність інших сюжетів і масштабних подій, які "затінювали" голод 1932-33 рр. (на кшталт Другої світової війни та масових репресій і депортацій);

– зосередженість західних дослідників на інституційному становленні радянської системи як такої, на питаннях соціальної історії, чи на репресіях проти еліт і нехтування "масами";

– непопулярність "національних сюжетів" серед західної професури і зрештою – "ліві" та проросійські симпатії значної частини останньої [14, р. 115].

Але на початку 1980-х рр. ситуація якісно змінилася, передусім із погляду фінансових, інституційних та інтелектуальних спроможностей української діаспори. Так, наприклад, 1973 р. в Кембріджі (штат Массачусетс, США) був створений Український науковий інститут Гарвардського університету, а в 1976 р. при Університеті провінції Альберта в Едмонтоні з ініціативи науковців та української громадськості Канади був започаткований Канадійський інститут українських студій (КІУС). Українознавчі дослідження, таким чином, вийшли за межі емігрантських культурних інституцій і вмонтувалися в академічний світ Заходу. Однією з провідних тем названих інституцій стала проблема голоду в радянській Україні 1932-33 років, за вивчення якої взялися дипломовані фахівці. В 1981 р. Український науковий інститут Гарвардського університету звернувся до відомого британського вченого-історика Р. Конквеста, що працював у Гуверівському інституті війни, революції й миру (Стенфорд, Каліфорнія), з пропозицією дослідити причини й наслідки Голодомору 1932-33 рр. Р. Конквест тоді мав чималу популярність на Заході завдяки своїй праці "Великий терор: сталінські чистки 30-х років" (1968 р.), де розкритикував західних інтелектуалів за "сліпоту" щодо СРСР і стверджував, що сталінізм був логічним наслідком системи, створеної Ленініним. Науковець також звинувачував Беатрису й Сіднея Веббів, Дж. Б. Шоу, В. Дюранті й Р. Ролана в тому, що вони

свідомо виступали апологетами сталінізму й заперечували голод 1932-33 рр. в Українській СРР і на Кубані.

Велику роль у підготовці праці Р. Конквеста "Жнива скорботи: радянська колективізація і терор голодом" (1986 р.) відіграв Дж. Мейс, що саме захистив у Мічиганському університеті докторську дисертацію "Комунізм і дилеми національного визволення: національний комунізм у радянській Україні 1918-1933", в якій пояснював причини репресій проти носіїв національно-патріотичних ідей і краху процесу урядової українізації їхньою несумісністю з комуністичною ідеологією. Ще в 1982 р. науковець отримав фінансування Фонду українських досліджень Українського наукового інституту Гарвардського університету на участь у міжнародній конференції з проблем Голокосту і геноциду в Тель-Авіві.

На протипагу багатьох українським радянським історикам, що тлумачили причини й наслідки голоду 1932-33 рр. виключно з економічних позицій, Дж. Мейс у своєму виступі "Штучний голод 1933 р. в радянській Україні: що сталося і чому?" акцентував увагу на національному чиннику. "Те, що українці називають штучним голодом чи навіть українським голодом, забрало від 5 до 7 мільйонів людських життів, – почав свою промову Дж. Мейс. – За критеріями смертності й масштабами скоєного його можна зіставити з єврейським голодом. Але це зовсім інший вид геноциду: його спонукою не було ані прагнення чистоти раси, ані спроба фізично знищити кожного українця. Метою, наскільки ми у змозі її зрозуміти, було знищення української нації як політичного фактору й суспільного організму" [15, р. 88].

Порівнявши геноцид в Україні з подібним до нього явищем у Камбоджі за режиму "червоних кхмерів" і ставлення Кремля до УСРР під час українізації зі сталінською політикою щодо Польщі одразу ж після Другої світової війни, доповідач дійшов висновку, що "придушення селян раз і назавжди розглядалося як необхідна умова будь-якого остаточного розв'язання національного питання в СРСР. У чому воно полягало? Українську еліту – не тільки політичне керівництво, а й національну інтелігенцію – було знищено. Це означало обезголовлення нації. З українізацією було покінчено. Число українськомовних медіа та інституцій скорочувалося. Це означало поступову нову русифікацію міст і вигнання української нації назад, у село, звідки вона з'явилася, її "пасторалізацію". Голод викосив село, привич його до покори... Примусова колективізація була трагедією для всього радянського селянства, та для українців то була особлива трагедія. Зважаючи на фактичне знищення міських еліт, вона означала... призведення їх до статусу, який німці зазвичай називали *naturlvolk* (первісний народ)" [10, с. 198].

Українська діаспора в прагненні інтернаціоналізувати тему голоду 1932-33 рр. наслідувала приклад двох етнічних спільнот – євреїв і вірмен. Центральний елемент ідеологічної риторики Голокосту – ідея мучеництва і щонайменше моральної та політичної компенсації за нього – став також базовою цеглиною ідеологічного дискурсу української громади [16]. Але водночас варто не забувати, що згадане запозичення тривало на тлі гострого протистояння української та єврейської громад США щодо участі українців-націоналістів у знищенні євреїв під час Другої світової війни [12].

Тим часом, конгресмен від штату Нью-Джерсі Дж. Дж. Флоріо і сенатор-демократ від цього ж штату В. Бредлі підтримали ідею лідера організації "Американці в обороні прав людини в Україні" – колишнього радянського дисидента І. Ольшанівського щодо розроблення законопроекту зі створення спеціальної комісії Конгресу з розслідування Голодомору. В листопаді

1983 р. Дж. Флоріо вніс до Палати представників відповідний законопроект, але керівники демократів поставилися до нього пасивно. Члени Комітету із закордонних справ не бажали зайвий раз "гнівити Москву" на гребені чергової хвилі холодної війни, в цьому їх підтримували чиновники з Державного департаменту. Тоді по всіх штатах, де проживали етнічні українці, була організована акція під девізом "Коріння трави". До конгресменів, голів комісій і підкомісії Конгресу, спікера Палати представників – демократа Т. О'Нілла і Президента США Р. Рейгана надійшли десятки тисяч індивідуальних і колективних петицій. Ні раніше, ні пізніше такої велетенської за масштабами акції американські українці не влаштували.

В. Бредлі вніс законопроект про створення комісії з розслідування Голодомору до Сенату 21 березня 1984 р. Віце-президент Українського народного союзу і колишній радник Президента США Дж. Форда з етнічних питань – М. Куропас свого часу забезпечив перемогу на виборах сенатора від штату Іллінойс Ч. Персі, що очолив сенатський Комітет із міжнародних відносин. Тому проходження законопроекту в ньому не натрапило на штучні перепони, 19 вересня того ж року Комітет схвалив текст законопроекту й передав його повному складу Сенату, той прийняв документ односторонньо.

Після цього В. Бредлі, користуючись правом сенатора вносити поправки в бюджет, в останній день роботи Конгресу – 4 жовтня 1984 р. "причепив" до Фінансової резолюції витрати на діяльність Тимчасової комісії з українського голоду. Палата представників із цим зрештою погодилася: Фінансова резолюція, тобто 470-млрд. бюджет на 1985-й бюджетний рік із "причепленою" поправкою в сумі 400 тис. дол. США мала бути схвалена негайно, інакше уряд залишався без грошей. Р. Рейган підписав Фінансову резолюцію 12 жовтня, після чого в Конгресі США народилася комісія, покликана, як вказувалося у законі, "здійснити вивчення українського голоду 1932-33 рр., щоб поширити по всьому світу знання про голод і забезпечити краще розуміння американською громадськістю радянської системи шляхом виявлення в ньому ролі Рад". На посаду виконавчого директора комісії, на прохання "Американців в обороні прав людини в Україні", був призначений Дж. Мейс.

Ніхто не чекав, що дослідницька група з шести українців на чолі з ним зможе за короткий термін здобути переконливі докази найбільшого злочину Сталіна. Але Дж. Мейс здійснив науковий і громадянський подвиг, розроблена ним методика опитування дозволила об'єктивізувати розповіді свідків Голодомору. Накладаючись одне на інше, вони корегували властивий індивідуальним спогадам суб'єктивізм, тобто ставали повноцінним джерелом. Комісія Дж. Мейса відтворила на основі 210-ти свідчень реальну картину подій і 22 квітня 1988 р. представила Конгресу США остаточний звіт із 19-ти пунктів, де назвала голод 1932-33 рр. в УСРР "геноцидом щодо етнічних українців", здійсненим "Сталіним та його оточенням". Зважаючи на те, що Комісія не завершила свою роботу, американський Конгрес виділив на її подальшу діяльність протягом наступних двох років ще 100 тис. дол. США. Переважна більшість цих коштів пішла на впорядкування та видання тритомника свідчень українських емігрантів, які пережили Голодомор, що з'явився друком у 1990 р. загальним обсягом 1734 стор.

Після оголошення офіційних висновків Комісії Дж. Мейса, Конгрес США ухвалив резолюцію S. J. Res. 329 про відзначення 17-23 червня 1990 р. Національного тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні в 1932-33 рр. Американські законодавці також звернулися до органів влади СРСР з вимогою "створити умови для

реалізації законних прав та інтересів народу України". Власне ж слово-неологізм "голодомор" з'явилося 18 лютого 1988 р., коли "Літературна Україна" опублікувала доповідь журналіста й прозаїка О. Мусянка на партійних зборах Київської організації Спілки письменників України. Вітаючи курс нового керівництва КПРС на десталінізацію, О. Мусянко тоді звинуватив Сталіна в здійсненні в республіці жорстокої кампанії хлібозаготівель, наслідком якої став Голодомор 1933 р. [17].

Але оскільки визначення комісії Дж. Мейса щодо голоду 1932-33 рр. в УСРР як етноциду базувалося не на документах, а на суб'єктивних судженнях свідків трагедії, а також з огляду на те, що згадана комісія покликана була встановити факти (з чим вона блискуче справилася), а не давати їм правову оцінку, українські організації США і Канади вирішили звернутися до юристів із належною кваліфікацією й міжнародним досвідом. З ініціативи Світового конгресу вільних українців в лютому 1988 р. в Торонто була створена Міжнародна комісія з розслідування голоду 1932-33 рр. в Україні під керівництвом доктора права, професора Стокгольмського і Нью-Йоркського університетів, представника Швеції з прав людини при Раді Європи Дж. Сандберга. Віцепрезидентом комісії став Дж. Верховен – професор права Католицького університету Лувена (Бельгія); до неї також увійшли професор права Лондонського університету, колишній прокурор на Нюрнберзькому процесі 1945-46 рр. Дж. Дрейпер; професор Університету Мак-Гілла (Канада), колишній голова комітету захисту прав людини Секретаріату ООН Дж. Хамфрі; професор Паризького університету, колишній член комісії з перегляду французького кримінального кодексу Дж. Левассер; професор Буенос-Айреського університету, президент Верховного суду Аргентини Р. Левене; професор міжнародного права Пенсильванського університету (США), колишній посол США в Колумбії К. Олівер.

Вже 15-18 листопада 1989 р., під час завершального засідання в Лондоні, комісія Дж. Сандберга представила свій вердикт, оприлюднений наступного року. Безпосередньою причиною масового голоду в Україні вона назвала надмірні хлібозаготівлі, а його передумовами – примусову колективізацію, розкуркулювання й прагнення центрального уряду дати відсіч "традиційному українському націоналізму". Органи влади СРСР і УСРР знали про вбивчу ситуацію, яка склалася, але не надавали допомогу, а вживали заходів, щоб посилити голод.

Отже, американські та європейські юристи побачили в Голодоморі не тільки прагнення Кремля за допомогою терору голодом нав'язати селянству невласний йому спосіб життя, але й виокремили в терорі національну складову. Більшість членів Комісії визнала, що під час Голодомору мали місце складові геноциду та погодилися із можливістю застосування до трагічних подій 1932-33 рр. в Україні положень Конвенції ООН про геноцид від 9 грудня 1948 р., головним автором і промоутором якої виступив фундатор дослідження концепту "геноцид" – польсько-американський правник єврейського походження Р. Лемкін.

Вже у ст. I Конвенції стверджувалося: "Геноцид, незалежно від того, чи здійснений він у мирний або воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права, і проти якого вони (учасники Конвенції. – Авт.) зобов'язуються вживати заходи попередження і карати за його здійснення". А ст. II подавала таке узагальнене визначення геноциду, що було включене до національного кримінального законодавства багатьох країн і знайшло відображення в Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р.: "Дії, здійснювані з наміром знищити повністю або частково будь-яку націо-

нальну, етнічну, расову або релігійну групу як таку". Під знищенням розумілося: "а) вбивство членів групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам групи; в) навмисне створення життєвих умов, розрахованих на цілковите або часткове фізичне знищення її; г) вжиття заходів, розрахованих на попередження дітонароджуваності у середовищі такої групи; д) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу" [18].

Комісія Дж. Сандберга визначила й те, що принцип незастосування зворотної сили законів може бути поширений на Конвенцію ООН від 9 грудня 1948 р. лише формально. Юристи вказали, що цей принцип належить до кримінального права, а Конвенція перебуває поза його рамками, тому що не виносить вироків. Вона лише спонукає держави до співробітництва у попередженні й засудженні геноциду. Звертаючись до тих, хто заперечував ідентифікацію Голодомору зі злочинним геноцидом тільки на підставі відсутності зазначеного терміну до Другої світової війни, Міжнародна комісія юристів поставила запитання: чи можливо було в довоєнні часи вільно знищувати, в цілому або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу? Відповідь була очевидною.

З наведеної вище аргументації випливав вердикт: "Комісія вважає виправданою свою думку про те, що геноцид українського народу мав місце і суперечив нормам міжнародного права, що діяли у той час". Однак юристи з властивою їм прискіпливістю заявили, що дослідження Голодомору має бути продовжене, аби підтвердити висновок про геноцид іншими фактами, тобто зміцнити його джерельну основу [19, с. 170-171]. Заключний варіант доповіді комісії було передано секретареві ООН з питань прав людини (планувалося вручення Генеральному секретареві ООН) та президентові ПАРС навесні 1990 р. "На жаль, – зазначав тоді один із членів комісії, – події випередили наш звіт: на той час, коли його було опубліковано, політична сцена в Радянському Союзі змінилася настільки, що, за винятком висновків про геноцид, всі інші наші відкриття вже були надбанням радянської громадської думки і навіть влади" [20, р. 93].

Дійсно, доки працювали комісії Дж. Мейса і Дж. Сандберга, міжнародно-політична ситуація в світі змінилася найрадикальнішим чином – між США та СРСР було підписано низку міждержавних угод, які поклали край холодній війні, а в Радянському Союзі набула незворотного характеру внутрішньополітична лібералізація, названа "перебудовою". З "імперії зла" СРСР позірно перетворювався на партнера США в світовій політиці, викриття "злочинів сталінізму" стало звичною публіцистичною формулою, а масштаби та інтенсивність цих викриттів всередині радянської країни вже перевершували звинувачувальну риторику стандартного антикомунізму. Водночас не можна не зазначити, що матеріали обох комісій вплинули на окремих публіцистів і дослідників в Україні, а через них – на характер наукових і громадських дискусій щодо Голодомору [21, р. 130].

З проголошенням незалежності України тема Голодомору періодично виступала частиною її зовнішньополітичних зусиль, спрямованих на міжнародне визнання держави й українства в світі: голод 1932-33 рр. мав стати важливим політичним символом, національним "маркером", як Голокост у євреїв. Це провокувало утворення додаткової конфліктної зони у відносинах із Росією та приховане напруження з Ізраїлем, створило додатковий чинник морального і політичного тиску на істориків.

Однією з причин категоричного заперечення Росією кваліфікації Голодомору як геноциду українського народу було прагнення уникнути юридичної відповідаль-

ності як держави-продовжувача й правонаступника СРСР. Але ж Україна неодноразово офіційно заявляла, що не має жодних претензій до РФ чи російського народу з питань Голодомору. Інша справа – публічне вибачення Росії як держави, що проголосила свій континент стосовно Радянського Союзу. Адже Прем'єр-Міністр Великої Британії Е. Блер попросив вибачення в ірландців щодо Великого картопляного голоду на островах в 1845-49 рр.¹ і як представник діючого уряду Сполученого Королівства, і від імені урядів, що були при владі в XIX ст. [22, с. 131].

Зате в 2003 р. резолюції (чи декларації) із засудженням Голодомору прийняли Палата представників і Конгрес США та Сенат Аргентини, однак у цих документах термін "геноцид" не використовувався. Але Сенат Канади 19 червня 2003 р. ухвалив Резолюцію, внесену сенатором українського етнічного походження Р. Андрейчук, що закликала уряд Канади визнати Голод/геноцид в Україні 1932-33 рр. та засудити будь-які спроби заперечити чи викривити цю історичну правду, представляючи її чимось іншим, аніж геноцидом. Резолюція Сенату визначила четверту суботу в листопаді кожного року по всій Канаді днем пам'яті більш, ніж семи мільйонів українців, які загинули внаслідок Голоду/геноциду 1932-33 рр.² Сенат Парламенту Австралії 31 жовтня того ж року також ухвалив Резолюцію № 680, яка визнала події 1932-33 рр. в Україні одним із найжорстокіших проявів геноциду в історії людства (вперше Сенат Австралії визнав голод 1932-33 рр. в Україні актом геноциду в своїй Заяві від 28 жовтня 1993 р. з приводу 60-річчя Голодомору)³. 24 листопада 2003 р. Державні збори Угорщини теж прийняли постанову, в якій визначили Голодомор 1932-33 рр. "геноцидом, зарані спланованим сталінсько-радянським режимом".

Водночас розбіжності з російськими науковцями щодо оцінки/визнання Голодомору набували дедалі гострішого характеру. Чим пояснити стриманість московських і пітерських науковців у питанні про статус геноциду стосовно українського Голодомору? Звичайно, якщо Росія з розпадом СРСР змогла успадкувати вагомий позитивні здобутки радянської епохи (передусім, статуси космічної, ракетно-ядерної й великої держави, постійне місце в Раді Безпеки ООН та ін.), повинна й мала б успадкувати гіркий негатив радянської доби. На таку "повинність" натякнув у 2004 р. Європарламент, коли визнав актом геноциду депортацію чеченців у лютому-березні 1944 р. Однак, мало хто хоче без крайньої потреби успадковувати навіть моральну відповідальність за злочини попередніх режимів, тому Кремль залишився рішучим противником визнання українського Голодомору геноцидом. Представники Росії в ООН зробили все можливе, щоб у листопаді 2003 р. в Спільній заяві 36-ти держав у зв'язку з 70-ю річницею українського Голодомору (zareєстрована як офіційний

документ 58-ї сесії ГА ООН) не було визначення цієї трагедії як геноциду [23].

Після перемоги в Україні "помаранчевої революції" звернення до теми Голодомору набуло якісно вищого рівня політичної та ідеологічної актуальності. Президент України В. Ющенко, передусім із особистих морально-етичних мотивів, доклав безпрецедентних зусиль з розгортання масштабної загальнонаціональної та міжнародної кампанії з відзначення 75-ї річниці голоду 1932-33 рр. і перетворення Голодомору на один з національних символів України. 16 жовтня 2006 р. Секретаріат президента разом із новоствореним Інститутом національної пам'яті організував круглий стіл "Голодомор 1932-33 років – геноцид в Україні". Визнання голоду 1932-33 рр. геноцидом характеризувалося як "безумовне завдання нинішнього покоління українських політиків, передусім депутатського корпусу Верховної Ради України".

Тому вже 2 листопада того ж року В. Ющенко вніс на розгляд Верховної Ради проект Закону України "Про Голодомор 1932-33 років". Він містив шість пунктів, три з яких мали відвертий політичний контекст: ст. 1 кваліфікувала Голодомор 1932-33 рр. в УСРР як геноцид української нації; ст. 2 забороняла "заперечення факту Голодомору 1932-33 років в Україні"; ст. 6 встановлювала адміністративну відповідальність за публічне заперечення Голодомору. Але законопроект викликав гострі заперечення з боку політичних опонентів президента – "регіоналів", йшлося передусім про відповідність терміну "геноцид" критеріям, на які посилався президент, та про доречність встановлення адміністративної відповідальності за заперечення факту голоду. Неочікувано в ролі "миротворця" виступив голова Верховної Ради О. Мороз, який на засіданні парламенту 28 листопада 2006 р. запропонував компромісний (узгоджений з президентом) варіант законопроекту, де залишалася стаття, що кваліфікувала Голодомор як геноцид, а стаття про відповідальність подавалася у такій редакції: "Публічне заперечення Голодомору 1932-33 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним". До цього варіанту увійшов і пункт "регіоналів" про спрямованість голоду не лише проти українського, а й "інших народів колишнього СРСР" [24].

Через рік, 26 вересня 2008 р., у розпал чергової внутрішньополітичної кризи в Україні, В. Ющенко відвідав 63-сесію ГА ООН, де в своєму виступі нагадав про голод 1932-33 рр., назвавши його геноцидом проти українців, і закликав глобальну організацію безпеки й співробітництва спільно вшанувати "кожну національну трагедію", згадавши, що жертвами голоду були й інші нації СРСР. Однак постійний представник РФ при ООН В. Чуркін заблокував винесення питання про Голодомор 1932-33 рр. на розгляд ГА ООН [25]. А Президент Росії Д. Медведєв відреагував на активність українського президента з поновлення історичної правди особистим посланням від 14 листопада 2008 р., де, зокрема, в радянському дусі наголошувалося: "Голод 1932-33 років у Радянському Союзі не був спрямований на знищення будь-якої окремої нації. Він став наслідком засухи і насильницької колективізації та розкуркулення, що проводилися відносно всієї країни, а не однієї тільки України. Загинули мільйони жителів Середнього і Нижнього Поволжя, Північного Кавказу, Центрального Чорнозем'я, Південного Уралу, Західного Сибіру, Казахстану, Білорусі. Ми не виправдовуємо репресії сталінського режиму щодо всього радянського народу. Але говорити про те, що існувала мета знищення українців, – це значить суперечити фактам і намагатися додати націоналістичний підтекст загальній трагедії" [26].

¹ В результаті голоду загинуло від 500 тис. до 1,5 млн. чол., значно збільшилася еміграція ірландців (в 1846-51 рр. з острова виїхали 1,5 млн. осіб), особливо до США. У результаті, в 1841-51 рр. населення Ірландії скоротилося на 30 %, і надалі країна стрімко втрачала мешканців: якщо в 1841 р. чисельність населення становила 8 млн. 178 тис. чол., то в 1901 р. – всього 4 млн. 459 тис.

² 27 травня 2008 р. Палата громад Парламенту Канади прийняла закон, внесений членом Парламенту від Консервативної партії Дж. Безаном, який також встановив четверту суботу листопада Днем пам'яті Українського Голоду/геноциду (Голодомору) та визнав український голод 1932-33 років актом геноциду. Вже 29 травня того ж року, після підписання генерал-губернатором Канади М. Жин, даний закон набув чинності.

³ Оскільки 22 лютого 2008 р. Палата представників Парламенту Австралії ухвалила заяву із засудженням Голодомору 1932-33 рр. в Україні як геноциду українського народу, Австралія стала першою державою світу, обидві палати Парламенту якої визнали цей трагічний факт.

Все ж зусилля Президента України В. Ющенка щодо міжнародно-політичного й правового визнання Голодомору геноцидом українського народу, підкріплені висновками вітчизняної й зарубіжної наукової спільноти, дали певні позитивні результати. 24 листопада 2005 р. Сейм Литви у заяві "Про вшанування жертв політичних репресій і голодомору в Україні в 1932-33 роках" визнав Голодомор ретельно спланованим геноцидом українського народу. Через місяць – 20 грудня Парламент Грузії також кваліфікував Голодомор актом геноциду українського народу. В розвиток процесу, 16 березня 2006 р. Сенат Польщі ухвалив постанову "Про річницю Великого Голоду в Україні", висловивши солідарність із позицією України щодо визнання Голодомору актом геноциду. А 13 жовтня 2006 р. Президент США Джордж Буш-молодший підписав ухвалений Конгресом Публічний закон № 109-340, що дозволяє Уряду України "встановити на федеральній території Округу Колумбія монумент в пам'ять жертв українського голоду-геноциду 1932-33 років" [27, с. 36].

Наступного року до визнання Голодомору 1932-33 рр. як геноциду українського народу долучилися держави Латинської Америки, що зафіксували його у відповідних парламентських резолюціях: 21 червня 2007 р. – Конгрес Республіки Перу, 25 жовтня – Сенат Національного конгресу Республіки Парагвай, 30 жовтня – Національний конгрес Республіки Еквадор, 21 грудня – Палата представників Конгресу Республіки Колумбія, а 19 лютого 2008 р. – Палата депутатів Національного конгресу Мексики. Визнали Голодомор 1932-33 рр. трагедією українського народу Чеська Республіка (30 листопада 2007 р.) і Словаччина (12 грудня). Палата депутатів Національного конгресу Аргентини 26 грудня 2007 р. одностайно ухвалила Резолюцію з ушанування пам'яті жертв Голодомору 1932-33 рр. в Україні в такій редакції: "Закликати міжнародне співтовариство до найширшого розповсюдження інформації про цю трагедію, зберігаючи пам'ять про її жертви" [28]. 23 вересня 2008 р. Палата представників Конгресу США ухвалила резолюцію № 1314 про вшанування 75-ї річниці українського Голоду (Голодомору). У ній згадувалися британські журналісти Г. Джонс, В. Чемберлен і М. Маггерідж "за їхню об'єктивність та мужність у висвітленні голоду в Україні" [27, с. 35].

Генеральні кортеси Іспанії кваліфікували Голодомор як акт геноциду українського народу 25 червня 2007 р. [29]. 13 березня 2008 р. Сейм Латиської Республіки прийняв Декларацію "Про здійснені СРСР у 1932-33 рр. репресії щодо українського народу", якою підтримав пропозицію офіційного Києва визнати Голодомор свідомим геноцидом сталінського режиму щодо українців. У цьому документі було зазначено, що Латвія приєдналася до оцінки Голодомору, висловленої Естонією, США, Канадою, Австралією, Литвою, Грузією, Польщею та іншими країнами, які засудили злочин сталінського режиму 1932-33 рр., і висловила співчуття Україні у зв'язку із цими трагічними подіями [30]. В 2009 р. до вищезазначених держав долучилася Генеральна рада Андорри, а останньою з 25-ти держав визнала Голодомор геноцидом українського народу Португалія, чия Асамблея Республіки 3 березня 2017 р. ухвалила відповідну постанову [31].

Геноцидом українського народу Голодомор кваліфікували також Ватикан [32], Константинопольська православна церква [33], Українська православна церква (Київського патріархату), Українська православна церква (Московського патріархату) й Українська автокефальна православна церква [34]. Важливим елементом міжнародно-політичного визнання Голодомору 1932-

33 рр. в Україні як геноциду нації стали відповідні рішення міжнародних організацій. 1 листопада 2007 р. 34-та сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО за участю представників 193-х держав одностайно ухвалила резолюцію "Про вшанування жертв Голодомору в Україні", в якій зазначалося, що він був результатом сталінського тоталітарного режиму. Але термін "геноцид", знову ж таки, в документі не використовувався [35].

Голова групи Європейської народної партії та Європейських демократів у Європейському парламенті Й. Даул заявив, що він від імені своєї групи порушить питання про визнання Голодомору "актом геноциду проти українського народу". На цю ініціативу досить швидко відгукнувся голова Європарламенту – німецький християнський демократ, професор-історик Г.-Г. Петтерінг, що 21 листопада 2007 р., напередодні Дня пам'яті жертв Голодоморів, розповсюдив Заяву, в якій голод 1932-33 рр. був названий злочином проти людяності й підкреслено, що Голодомор став цинічною й жорстокою акцією, спланованою сталінським режимом. Через рік – 23 жовтня 2008 р. пленарна сесія Європарламенту ухвалила резолюцію про відзначення пам'яті Голодомору – штучного голоду в Україні в 1932-33 рр., що став "жахливим злочином проти українського народу та проти людства". Євродепутати зазначили, що "нагадування про злочини проти людяності в європейській історії повинно допомогти запобігти таким злочинам у майбутньому", і підкреслили, що "європейська інтеграція ґрунтується на готовності примиритися з трагічною історією 20-го століття, однак це примирення з непростю історією не означає будь-якого почуття колективної провини, але утворює стабільну основу для побудови єдиного європейського майбутнього, заснованого на спільних цінностях" [36].

Офіційне ж ставлення Кремля до визнання Голодомору геноцидом українського народу незмінно залишалося гостро негативним. 2 квітня 2008 р. Держдума РФ прийняла заяву, в якій Голодомор був найменованим "предметом сучасних політичних спекуляцій", тобто таким, що "не має й не може мати міжнародно встановлених ознак геноциду" [37]. Новим в інформаційній складовій гібридної війни Росії проти України стало те, що Кремль вдався до відвертого шантажу керівників пострадянських держав, намагаючись змусити їх не визнавати Голодомор геноцидом українства. Згідно з документами, оприлюдненими Wikileaks, Президент Азербайджанської Республіки І. Алієв розповів у приватній розмові британському принцу Ендрю, що він "отримав документ від президента Медведева, в якому зазначено, що коли Азербайджан визнає більшовицький штучний Голодомор в Україні геноцидом в ООН, то він маєте забути про Нагірний Карабах взагалі" [38].

За президентства В. Януковича проблематика Голодомору як геноциду української нації швидко опинилася на узбіччі уваги державної влади й наукової громадськості. Лише після перемоги Євромайдану й Революції гідності, в умовах розгортання активної фази гібридної війни Росії проти України, звертання до трагічних сторінок історичної пам'яті набуло неабиякої актуальності. У День пам'яті жертв Голодоморів – 28 листопада 2015 р. Президент України П. Порошенко на траурних заходах пообіцяв продовжити роботу для розширення географії міжнародного визнання Голодомору 1932-33 рр. геноцидом українського народу. Окремо П. Порошенко наголосив, що Росія, як і раніше СРСР, намагається приховати правду про голодомори в Україні, але висловив упевненість у тому, що Україні вдасться донести її до світу [39].

Того ж дня в Канаді, де, як уже зазначалося вище, також вшановується День пам'яті жертв Голодомору, щойно призначений прем'єр-міністром держави Дж. Трюдо в офіційній заяві зазначив, що "Голодомор був системним і жахаючим геноцидом мільйонів українців тоталітарною радянською владою. Дітей, жінок і чоловіків морили голодом і страчували тільки за те, що вони намагалися говорити рідною мовою, зберігати рідну культуру, землю й жити в мирі" [40].

Висновки. З обранням Президентом України В. Ющенка, а згодом – П. Порошенка міжнародне визнання Голодомору геноцидом стало однією з цілей державної політики пам'яті, націленої на будівництво політичної української нації. Її першим вагомим внутрішнім результатом стало рішення Апеляційного суду Києва від 13 січня 2010 р. щодо затвердження результатів порушеної Головним слідчим управлінням СБУ кримінальної справи про Голодомор в Україні. Винними суд визнав сім вищих керівників СРСР та УСРР, а саме генерального секретаря ЦК ВКП(б) Сталіна, секретарів ЦК ВКП(б) Л. Кагановича та П. Постишева, голову Раднаркому СРСР В. Молотова, генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора, другого секретаря ЦК КП(б)У М. Хатаєвича й голову Раднаркому УСРР В. Чубаря та констатував, що за даними науково-демографічної експертизи загальна кількість людських втрат від Голодомору становить 3 млн. 941 тис. осіб. Також за даними слідства було визначено, що втрати українців у частині ненароджених становлять 6 млн. 122 тис. осіб [41]. 21 січня 2010 р. рішення Апеляційного суду набуло чинності.

Справді мав рацію оxfordський професор-історик Е. Фрімен, який майже півтора століття тому сформулював відому тезу: "Історія – це політика в минулому, політика – це історія в сучасному". *Vestigia semper adora* (завжди шануй сліди минулого) – так мовить латинське прислів'я. Але шанувати минуле не означає ретувати його. Лише тоді історична пам'ять здатна перемогти історичну амнезію, політика ж пам'яті сприятиме консолідації суспільства, а не його розколу.

Список використаних джерел:

1. Марочко В. І. Концептуальні підвалини західноєвропейської та російської історіографії голодомору 1932-1933 рр. в Україні / Василь Марочко // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С. 125-144.
2. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / Станіслав Кульчицький. – К.: "Наш час", 2008. – 424 с.
3. Дорошко М. Визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні геноцидом: міжнародний аспект / Микола Дорошко // Персонал. – 2008. – № 1. – С. 102-104.
4. Кудряченко А. Голодомор в Україні 1932-1933 рр.: свідчення німецьких дипломатів / Андрій Кудряченко // Пам'ять століть. – 2007. – № 2. – С. 153-161.
5. Голодомор в Україні 1932-1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина / Упоряд., вступ. стаття, пер. з нім. А. І. Кудряченка; передмова Ю. Г. Рубана. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2008. – 340 с.
6. Головченко В. Міжнародно-політичний вимір українського голодомору 1932-1933 рр. / Володимир Головченко // Пам'ять століть. – 2008. – № 5-6. – С. 141-150.
7. Головченко В. Голодомор 1932-1933 рр. в історичній і національній пам'яті / Володимир Головченко // Глея: Науковий вісник: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – К.: 2014. – С. 46-53.
8. Граціозі А. Голод у СРСР 1931-1933 рр. та український голодомор: чи можлива нова інтерпретація? / Андреа Граціозі // Український історичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 120-131.
9. Зімон Г. Чи був голодомор 1932-1933 рр. інструментом "ліквідації" українського націоналізму? / Гергард Зімон // Український історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 118-131.
10. Мейс Дж. Штучний голод 1933 р. в радянській Україні: що сталося й чому? (публікація А. Сидорука) / Джеймс Мейс. – Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 185-200.
11. Шноре Е., Паавле І. Латвійські та естонські дипломати про Голодомор в Україні / Едвін Шноре, Ідрек Паавле // Український історичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 85-95.
12. Dietsch J. Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture / Johan Dietsch. – Lund: Media Tryck, Lund University, 2006. – 280 p.
13. Serbyn R. The Ukrainian Famine of 1932-1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948 / Roman Serbyn // The Ukrainian Quarterly. – 2006. – Vol. LXII, No. 2. – P. 186-204.
14. Sysyn F. The Ukrainian Famine of 1932-33: The Role of Ukrainian Diaspora in Research and Public Discussion / Frank E. Sysyn // Problems of Genocide: Proceedings of the International Conference on "Problems of Genocide" (April 21-23, 1995, National Academy of Sciences, Yerevan, Republic of Armenia). – Cambridge, MA; Toronto: Zoryan Institute, 1997. – P. 74-117.
15. Famine in Ukraine, 1932-1933 / Ed. by Roman Serbyn and Bohdan Krawchenko. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1986. – 192 p.
16. Himka J.-P. A Central-European Diaspora under the Shadow of WWII: The Galician Ukrainians in North America / John-Paul Himka // Austrian History Yearbook. – 2006. – No 37. – P. 17-31.
17. Громадянська позиція літератури і перебудова. Доповідь О. Г. Мусієнка на партійних зборах Київської організації СПУ // Літературна Україна. – 1988, 18 лютого.
18. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. 09.12.1948 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrweb.org/legal/genocide.html>.
19. Международная комиссия по расследованию голода на Украине 1932-1933 годов: итоговый отчет 1990 г. – К.: Отделение редакционно-издательской и рекламной деятельности УкрЦЭНДИСИ, 1992. – 191 с.
20. Humphrey John P. Famine, International Law and Human Rights: A Statement on the 1990 Report of the International Commission of Inquiry Into the 1932-1933 Famine in Ukraine // Famine-Genocide in Ukraine 1932-1933. Western Archives, Testimonies, and New Research / Ed. by Wsevolod W. Isajiw. – Toronto: Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre, 2003. – 152 p.
21. Mace J. How Ukraine Was Permitted to Remember / James E. Mace // Ukrainian Quarterly. – 1993. – Vol. XLIX, No 2. – P. 121-151.
22. Антонович М. М. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду: проблема міжнародного визнання / Мирослава Антонович // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. Вип. 121 (ч. I). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – С. 126-135.
23. Кульчицький С. Чому Сталін нас нищив? / Станіслав Кульчицький // День. – 2005, 3 листопада.
24. Закон України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні". 28.11.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/376-16>.
25. Представник РФ при ООН звинуватив МЗС України в абсолютній брехні щодо Голодомору. 28.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/28oct2008/slo.html>.
26. Медведєв вважає, що називати Голодомор 30-х геноцидом українців "цінічно й аморально". 14.11.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/ukraine/14nov2008/otce_skazav.html.
27. 110th USA Congress, II Session House of Representatives Resolution No. 1314 // Пам'ять століть. – 2008. – № 5-6. – С. 35-36.
28. Країни, що визнали Голодомор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.is/20120804105037/www.mfa.gov.ua/uzbekistan/ru/publication/content/21492.htm>.
29. Іспанія признала голодомор в Україні актом геноцида. 03.07.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/197026-ispaniya-priznala-golodomor-v-ukraine-aktom-genocida>.
30. После продолжительных дебатов Сейм Латвии признал Голодомор геноцидом украинцев. 13.03.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/403002-posle-prodolzhitelnyh-debatov-sejm-latviy-priznal-golodomor-genocidom-ukraincev>.
31. Парламент Португалії визнав Голодомор 1932-33 років геноцидом українського народу. 03.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1648891-parlament-portugaliyi-viznav-golodomor-genotsidom-ukrayinskogo-narodu>.
32. International Recognition of the Holodomor. 28.11.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.holodomoreducation.org/news.php/news/4>.
33. Послання Вселенського Патріарха Варфоломія I з нагоди 75-ї річниці Голодомору в Україні Всьому побожному українському народові! 20.11.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucofusa.org/news_081122_1.html.
34. УПЦ КП призывает украинцев почтить память жертв Голодомора 1932-33 годов. 18.11.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.newsru.ua/ukraine/18nov2008/golod.html>.
35. UNESCO Calls On Its Member-Countries To Honor Memories Of Victims Of 1932-1933 Famine In Ukraine. 01.11.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20071104235645/http://www.ukranews.com/eng/article/77253.html>.
36. Parliament recognises Ukrainian famine of 1930s as crime against humanity. 23.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20110709033835/http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=en&type=IM-PRESS&reference=20081022IPR40408>.
37. Заявление Государственной Думы "Памяти жертв голода 30-х годов на территории СССР". Москва, 2 апреля 2008 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duma.consultant.ru/documents/955838?items=1&page=4>.

38. Росія шантажувала Азербайджан і інших через український Голодомор. 30.11.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2010/11/30/5628021/>.

39. Україна буде добиватися міжнародного признання Голодомора геноцидом, – Порошенко. 28.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/news/362797/ukraina_budet_dobivatsya_mejdunarodnogo_priznaniya_golodomora_genot sidom_poroshenko.

40. Голодомор устроили, чтобы наказат украинцев за стремление сохранить свою идентичность, – премьер Канады Трюдо. 28.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/news/362825/golodomor_ustroili_chtoby_nakazat_ukraitsev_za_stremlenie_sohranit_svoyu_identichnost_premjer_kanady.

41. Голова СБУ назвав точну кількість жертв Голодомору, Київ, 14 січня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=308364>.

Надійшла до редколегії 06.03.17

В. Головченко, д-р політ. наук, проф.,

Н. Дорошко, д-р ист. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ГОЛОДОМОР 1932-33 ГГ. В УКРАЇНІ ЯК ГЕНОЦИД: ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРИЗНАННЯ

Анализируется место Голодомора в Украине 1932-1933 гг. в исторической и национальной памяти, как внутри Украинского государства, так и в диаспоре; выясняется значение уровня национального сознания и патриотизма для успешного строительства и развития современной государственности; отдельное внимание уделено компаративному анализу освещения трагедии Голодомора в западных средствах массовой информации и на государственном уровне; очерчены обстоятельства появления термина "геноцид" в международно-правовой практике; раскрыты причины обращения политической и научной общестественности Запада к проблематике голода в советской Украине.

Ключевые слова: геноцид, голод, диаспора, коллективизация, нация, независимость, репрессии.

V. Holovchenko, Professor, Doctor of Sciences (Politicalology),

M. Doroshko, Professor, Doctor of Sciences (History),

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HOLODOMOR 1932-33 IN UKRAINE AS NATION'S GENOCIDE: PROBLEM OF INTERNATIONAL RECOGNITION

The article analyzes place of the Ukrainian Holodomor 1932-33 in historical and national memory, both within the Ukrainian state and in the Diaspora; studies out significance of national consciousness' level and patriotism for the successful construction and development of the modern state; special attention is given to comparative analysis of highlighting the tragedy of Holodomor in the western media and at national level; outlines the circumstances of the term "genocide" emergence in international legal practice; reveals the reasons of addressing the political and scientific community of the West to the problems of famine in Soviet Ukraine.

Key words: genocide, hunger, diaspora, collectivization, nation, independence, repression.

УДК 327(73+510)(045)327(430)

В. Головченко, д-р політ. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НЕСТАЦІОНАРНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СХІДНІЙ АЗІЇ

У статті здійснено порівняльний аналіз концептуальних засад китайської політики США по завершенні холодної війни, особливої уваги надано з'ясуванню причин міжнародно-політичної конфліктогенності між США і КНР. За всієї різновекторності ідеологічних постулатів розвитку двох держав вони, швидше, зацікавлені в партнерстві, аніж у суперництві. Зваженість та відповідальність поведінки, готовність іти на поступки, рівень економічної взаємозалежності засвідчили прагматичну основу взаємин цих провідних акторів міжнародних відносин, вільну від ідеології та месіанства, а також наявність глибоких внутрішньополітичних чинників для здійснення ними певних скоординованих дій на міжнародній арені. Залучаючи КНР до міжнародних організацій, особливо економічних, США, в той же час, вживають ефективних заходів для стримування її гіпотетичних лідерських амбіцій.

Ключові слова: американсько-китайські відносини, глобалізація, політика, стратегічне суперництво.

У "Великій шахівниці" З. Бжезинського, яка вже стала класичним посібником для вітчизняного аналітика-міжнародника, патріарх заокеанської дипломатії й політології оптимістично стверджував, ніби "для Китаю розташована через Тихий океан Америка повинна стати природним союзником, оскільки Америка не має планів стосовно Азійського материка й історично протидіяла і японським, і російським зазіханням на слабший Китай... Таким чином, принцип "сусід мого сусіда є моїм союзником" вповні підходить для геополітичних та історичних відносин між Китаєм і Америкою" [1, с. 181]. Про "історичне почуття дружби між Америкою і Китаєм" трохи раніше писав у своїй відомій "Дипломатії" й не менш знайий теоретик і дипломат-практик Г. Кіссінджер [2, с. 653].

А під час відвідин Пекіна 12 січня 2009 р., з нагоди 30-річчя встановлення дипломатичних відносин між КНР і США, З. Бжезинським, що був тоді радником президента США Дж. Картера з питань національної безпеки і керівником апарату Ради національної безпеки (РНБ) зі статусом члена кабінету, він у своїй промові на урочистостях прямо запропонував Китаю й Сполученим Штатам створити "велику двійку" (G2) й спільно вирішу-

вати ключові питання світової політики – ізраїльсько-палестинський конфлікт та іранську й північнокорейську ракетно-ядерні проблеми, примирення Індії й Пакистану та нормалізації становища в Іраку й Афганістані, глобального потепління й реформування ООН [3].

Подальшого практичного розвитку ця ідея, з різних причин, не набула, але ще одна знакова подія сталася, коли чи не вперше в історії американської повоєнної дипломатії державний секретар США – Г. Клінтон свій перший закордонний візит 16-22 лютого 2009 р. здійснила не до союзників США по НАТО, а в країні Східної (Японія, Південна Корея, КНР) й Південно-Східної Азії (Індонезія). Його ключовим моментом стали переговори з представниками "четвертого покоління" керівників КНР у Пекіні щодо співпраці двох держав у вирішенні проблем світової фінансово-економічної кризи й зміни глобального клімату. А ще на етапі боротьби за висування кандидата від демократів на посаду президента вона опублікувала в провідному фаховому журналі країни – "Foreign Affairs" статтю, де наголосила, що взаємини США з Китаєм "будуть найважливішими двосторонніми відносинами у світі в нинішньому столітті" [4, р. 8].